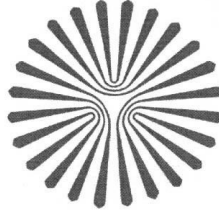

بہارِ ہندوستان

دانشگاه پیام نور

دانشکده علوم انسانی

گروه علمی الهیات

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فلسفه و کلام اسلامی

عنوان پایان نامه:

بررسی تطبیقی دیدگاه ابن سینا و مولوی درباره رابطه جسم و روح

استاد راهنما:

آقای: دکتر علیرضا جلالی

استاد مشاور:

سرکار خانم: دکتر گیتا مقیمی

نگارش:

زهرا غلامی قاراب

آذر ۱۳۸۹

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

مجمع علوم انسانی

دانشگاه پیام نور
دانشگاه پیام نور استان تهران

شماره
تاریخ
پیوست

تصویب نامه

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته الهیات (فلسفه و کلام اسلامی) به شماره پروژه ۵۱۳۹

تحت عنوان:

" بررسی تطبیقی دیدگاه ابن سینا و مولوی درباره رابطه
جسم و روح "

نام و نام خانوادگی: خانم زهرا غلامی قاراب شماره دانشجویی: ۸۵۸۱۰۱۰۲۶۷

ساعت: ۱۵:۰۰ - ۱۳:۳۰

تاریخ دفاع: ۸۹/۱۱/۲۵

۸

درجه ارزشیابی: *مجازه*

نمره: *۱۷/۱۰*
هیات داوران:

امضاء	مرتبه علمی	نام و نام خانوادگی	داوران
		دکتر علیرضا جلالی	استاد راهنما
		دکتر گیتا مقیمی	استاد مشاور
		دکتر ژدر	استاد داور
		دکتر صادقی	استاد داور
			نماینده تحصیلات تکمیلی

تهران، خیابان استاد نجات
الهی، نرسیده به خیابان
کریم خان زند، چهارراه
سپیند، پلاک ۲۳۳
تلفن: ۸۸۸۰۱۰۹۰
دورنگار: ۸۸۸۹۰۵۳۶
www.tpnu.ac.ir
ensani@tpnu.ac.ir

با تقدیم به :

ساحت قدس مولای متقیان علی بن ابیطالب سلام الله علیه

با سپاس از:

لطف و عنایت حق تعالی که در این راه دشوار و تاریک و جانکاه در سایه مهر ائمه اطهار، اساتید و دوستان و آشنایانی را در این امر مهم یار و مددکار و روشنگر راهم قرار داد و مرا از غم برهاند و آزادم کرد.

با تشکر از:

- جناب آقای دکتر علیرضا جلالی جهت آشناتر کردن بنده حقیر با مثنوی مولانا و رسائل تمثیلی ابن سینا.

- سرکار خانم دکتر گیتا مقیمی به خاطر تذکرات ارزنده ایشان.

- جناب آقای دکتر افلاطون صادقی برای پیشنهادات بجای ایشان که به علمی تر شدن و زیباتر شدن پایان نامه کمک شایانی نمود.

- مسئول و کارمندان محترم کتابخانه مجلس شورای اسلامی که از بین کتابخانه های سطح شهر تهران بیشترین بهره گیری لارم را از این کتابخانه کسب نمودم.

- مسئول و کارمندان محترم کتابخانه های: ملی، دانشگاه علوم و تحقیقات، دانشگاه پیام نور مرکز تهران، انجمن فلسفه و حکمت، دانشگاه تهران، مدرسه عالی شهید مطهری، ملک.

- مسئولین و کارمندان محترم دانشگاه پیام نور مرکز تهران و سازمان مرکزی دانشگاه پیام نور که با خدمات ایشان امکان ادامه تحصیل برای بنده فراهم گشت.

با قدر دانی از:

همه آنانی که دعای خیر ایشان بدرقه راهم بود و خانواده سخاوتمند، خدوم و مهربانم.

چکیده:

این نوشتار، پژوهشی است در برخی آثار عرفانی ابن سینا و مثنوی مولانا در جهت نشان دادن دیدگاه عرفانی آن دو در تبیین رابطه روح و جسم.

آثار عرفانی مورد نظر در رابطه با ابن سینا عبارتند از رسائل تمثیلی (حی بن یقظان، رساله الطیر، سلامان و ابدال) و نیز قصیده عینیه. و در مورد مولانا، علاوه بر آراء صریح وی، آراء غیر صریح وی ضمن مشهورترین بخشهای مثنوی که شامل «نی نامه»، «داستان پادشاه و کنیزک» و «داستان طوطی و بازرگان» می باشد، مورد بررسی قرار می گیرند.

این پژوهش نشان خواهد داد که ابن سینا و مولانا هر دو در آن آثار تلویحا به مضامینی از قبیل: اسارت روح در زندان تن و دنیا پس از هبوط از عالم بالا، فراموشی، بیداری، دیدار با پیر غیبی و اشاره داشته اند و این مضامین گنوسی بوده و مربوط به دیدگاه گنوسی که دارای سابقه تاریخی در اندیشه بشری است می باشند.

به جهت کم رنگ بودن شخصیت و اندیشه شناخته شده عرفانی ابن سینا در طول اعصار گذشته، بخشی از این نوشتار به ارتباط ابن سینا و عرفان اختصاص یافت.

کلید واژه ها: رابطه روح و جسم، رسائل تمثیلی ابن سینا، قصیده عینیه، مثنوی مولانا، دیدگاه گنوسی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه
فصل اول: موضوع شناسی تحقیق	
۲.....	۱-۱- پیشینه تحقیق.....
۳.....	۲-۱- اهمیت بحث.....
۵.....	۳-۱- طرح مسأله.....
۵.....	۴-۱- سوالات اصلی تحقیق.....
۵.....	۵-۱- فرضیه ها.....
۶.....	۶-۱- هدف ها.....
۶.....	۷-۱- کاربردهای متصور از انجام تحقیق.....
۶.....	۸-۱- استفاده کنندگان از نتیجه تحقیق.....
۶.....	۹-۱- جنبه جدید بودن و نوآوری طرح.....
۶.....	۱۰-۱- روش تحقیق.....
۶.....	۱۱-۱- موانع و مشکلات تحقیق.....

فصل دوم: مفهوم شناسی تحقیق

- ۲-۱- روح ۷
- معنای لغوی ۷
- معادل واژه روح در مغرب زمین ۸
- تمایز نفس از روح ۸
- روح در اصطلاح فلسفه ۹
- روح از دیدگاه غزالی ۱۰
- روح از دیدگاه فلاسفه یونان ۱۱
- دیدگاه سقراط ۱۱
- دیدگاه افلاطون ۱۲
- دیدگاه ارسطو ۱۳
- مراتب ارواح نورانی بشری از دیدگاه غزالی ۱۴
- روح در اصطلاح عرفا ۱۴
- روح در اصطلاح صوفیه ۱۶
- ۲-۲- مفاهیم چهارگانه (نفس و روح و قلب و عقل) از نظر غزالی ۱۶
- مفهوم این واژه ها از نظر صوفیه ۱۷
- واژه های چهارگانه از نظر فلاسفه ۱۸
- ۲-۳- نفس ۱۹

۱۹ مفاهیم مختلف نفس در قرآن کریم
۲۰ تعریف نفس از دیدگاه ابن سینا
۲۰ نفس از دیدگاه عرفان
۲۰ نفس از دیدگاه صوفیه
۲۲ ۲-۴- روان
۲۲ معنای لغوی
۲۲ ۲-۵- جسم
۲۲ معنای لغوی
۲۲ ۲-۵- تن
۲۳ معنای لغوی
۲۳ ۲-۶- بدن
۲۳ معنای لغوی
۲۳ ۲-۷- تن و روان در اصطلاح فلسفه
۲۴ ۲-۸- جان
۲۴ معنای لغوی
۲۴ جان در اصطلاح عرفا
۲۵ جانِ اول
۲۵ جانِ جان

۲۵	جانِ جانِ جان
۲۶	۹-۲- عرفان
۲۶	معنای لغوی
۲۸	۱۰-۲- تصوف
۲۸	اشتقاق کلمه تصوف
۲۸	۱۱-۲- گنوسی
۲۸	معنای لغوی

فصل سوم: مبانی نظری تحقیق

۲۹	۱-۳- رابطه روح و جسم و فلسفه های مادی و روحی
۳۰	۲-۳- عرفان
۳۰	معرفی عرفان
۳۰	مشخصات عمده عرفان
۳۱	تقسیم بندی عرفان
۳۱	بخش عملی
۳۱	بخش نظری
۳۲	عرفان و زبان
۳۲	عرفان و منطق
۳۳	عرفان و اخلاق

۳۳	عرفان و دین
۳۴	تفاوت عرفان با «اخلاق»
۳۵	تفاوت عرفان با فلسفه
۳۶	۳-۳- تصوف
۳۶	تصوف از نظر شهید مطهری
۳۷	معرفی تصوف از دید معرفت شناسی
۳۸	تقسیم بندی صوفیه
۳۹	تصوف و اتحاد با خدا
۳۹	تصوف و فلاسفه
۴۱	۳-۴- دیدگاه گنوسی
۴۱	پیشینه دیدگاه گنوسی
۴۱	مکاتب گنوسی
۴۱	مضامین عمده گنوسی
۴۶	بزرگ ترین نمایندگان گنوسی

فصل چهارم: ابن سینا

۴۹	۴-۱- شرح مختصری از زندگی ابن سینا
۵۱	۴-۲- اشاره ای به مقام ابن سینا در جهان
۵۲	۴-۳- ابن سینا و عرفان

مقدمه	۵۲
۱-۳-۴- سیر اندیشه ابن سینا	۵۴
۲-۳-۴- آیا ابن سینا به عنوان یک فیلسوف شناخته شده است؟	۵۷
الف- آراء صوفیه	۵۷
ب- آراء دانشمندان مسلمان دوره معاصر	۶۱
ج- آراء مستشرقین	۶۳
د- نتیجه	۶۴
۳-۳-۴- تأثیر پذیری اندیشه ابن سینا از نحله های فکری نو افلاطونی و گنوسی	۶۶
۴-۳-۴- همسانی و همسویی آراء شیخ با عقاید صوفیه و عرفان نظری	۶۹
۵-۳-۴- آثار مهم ابن سینا از نظر بیان معانی و موضوعات عرفانی	۷۰
۶-۳-۴- ابن سینا و ترویج داستانهای تمثیلی	۷۱
۷-۳-۴- اندیشه ابن سینا سلسله جنیان اندیشه سهروردی	۷۲
۴-۴- اشاره ای به دیدگاه فلسفی ابن سینا درباره رابطه روح و جسم	۷۵-۸۰
۵-۴- رابطه روح و جسم از دیدگاه عرفانی ابن سینا	۸۱
مقدمه	۸۱
۱-۵-۴- آثار مرتبط با موضوع	۶۸
الف - حی بن یقطان	۸۱
۱- معرفی اثر	۸۱
۲- مضمون رساله	۸۳

- ب- رسالۃ الطیر ۸۵
- ۱- معرفی اثر ۸۵
- ۲- تطبیق متن با ترجمه ۸۶
- ج- سلامان و ابسال ۹۵
- ۱- معرفی اثر ۹۵
- ۲- روایات خواجه نصیر ۹۶
- ۳- انتقادات و اشکالات ۹۷
- ۴- تلخیصی از روایت سوم (منسوب به ابن سینا) ۹۹
- ۵- تأویل داستان از قول خواجه نصیر ۱۰۰
- د- قصیده عینیه ۱۰۲
- ۱- معرفی اثر ۱۰۲
- ۲- تطبیق متن با ترجمه ۱۰۳
- ۴-۵-۲- زبان تمثیل های عرفانی ۱۰۷
- ۴-۵-۳- رویکردهای موجود ۱۰۷
- الف - رویکرد گواشن ۱۰۷
- ب - رویکرد کربن ۱۰۸
- ۱- نقدهای کربن بر تفاسیر گذشته ۱۰۸
- ۲- تلقی خاص کربن از رمز ۱۰۹
- ۳- دور تأویلی ۱۰۹
- ۲-۵-۴- دور تمثیل های عرفانی و تأویل آنها ۱۱۱

- ۴-۵-۵- مضامین گنوسی آن آثار ۱۱۳
- الف - داستان «حی بن یقطان» ۱۱۳
- ب - "رسالة الطیر" ۱۱۵
- ج - داستان سلامان و ابسال ۱۱۷
- د - قصیده عینیه ۱۲۰

فصل پنجم: مولانا

- ۵-۱- شرح مختصری از زندگی مولوی ۱۲۱
- ۵-۲- آثار مولوی ۱۲۷
- الف) غزلیات ۱۲۷
- ب) مثنوی ۱۲۷
- ج) رباعیات ۱۲۹
- د) فیه ما فیه ۱۲۹
- و) مکاتیب ۱۳۰
- ه) مجالس سبعه ۱۳۰
- ۵-۳- افکار و اندیشه مولانا ۱۳۱
- اشاره به برخی از عقاید مولانا ۱۳۲
- ذکر یک نکته مهم ۱۳۳
- ۵-۴- رابطه روح و جسم از دیدگاه مولانا ۱۳۴
- مقدمه ۱۳۴
- ۵-۴-۱- آراء صریح مولانا ۱۳۵

- (۱) روح، مستقل از بدن است ۱۳۵
- (۲) روح لطیف و مجرد، پیش از پدید آمدن جسم وجود داشته است ۱۳۶
- (۳) اسارت روح در کالبد ۱۳۹
- (۴) همهٔ روح‌ها در ابتدا، خاصیت پاکی داشته‌اند ۱۴۰
- (۵) در اثر پرداختن به امور نفسانی، روح لطیف تیره و تباه می‌شود و ۱۴۱
- (۶) هبوط روح در کالبد جسمانی سبب شد که گذشته پر صفا و نورانی خود را فراموش کند ۱۴۵
- (۷) هبوط روح در جسم، موجب تعالی جسم، و تنزل خود روح شود ۱۴۷
- (۸) حکمت و راز هبوط روح مجرد در کالبد عنصری ۱۴۸
- (۹) روح، در جسم نهفته است ۱۵۰
- (۱۰) تنازع روح و جسم ۱۵۲
- ۵-۴-۲- آراء غیر صریح مولانا ۱۵۲
- (۱) «نی نامه» ۱۵۵
- الف- در اهمیت آن ۱۵۵
- ب- آیا نی نامه، آغاز دفتر اول مثنوی بی یاد خدا ابتدا شده است ۱۵۵
- ج - "نی نامه" هسته اصلی مضمون تمام شش دفتر مثنوی ۱۵۶
- د - ویژگی نی (نی نامه) ۱۵۸
- ه - شرح دو بیت اصلی ۱۵۹
- و - چرایی تشبیه "انسان کامل" به "نی" ۱۵۹
- ر- صبغهٔ نوافلاطونی و گنوسی نگرش مولانا درباره روح ۱۶۰
- (۲) «داستان پادشاه و کنیزک» ۱۶۰

- الف - خلاصه داستان ۱۶۲
- ب- نقد و انتقاداتی که درباره تأویلات این داستان صورت گرفته است! ۱۶۳
- ج- مضمون گنوسی داستان ۱۶۵
- (۳) قصه طوطی و بازرگان ۱۶۶
- الف- خلاصه داستان ۱۶۶
- ب- ماخذ و نقد و تحلیل داستان ۱۶۷
- ج- تأویل داستان ۱۶۸
- د- بررسی سابقه تمثیل روح به مرغ ۱۶۸
- و- صفت اجنه طیور عقول الهی ۱۷۰

فصل ششم: نتیجه

- نتیجه ۱۷۲-۱۸۱

فهرست منابع

- منابع فارسی - کتاب ها ۱۸۲
- منابع فارسی - مقالات ۱۸۷
- منابع عربی - کتاب ها ۱۸۸

مقدمه:

نظر به اینکه این نوشتار پژوهشی است در رسائل تمثیلی (حی بن یقظان، رساله الطیر و سلامان و ابسال) و قصیده عینیه ابن سینا و نیز مثنوی مولانا برای نشان دادن جهان بینی مشترک آن دو در تبیین رابطه روح و جسم که از طریق تفسیر گنوسی ای که می توان از آن آثار ارائه داد حاصل می شود، بدین منظور پس از فصل های مربوط به مفهوم شناسی و مبانی نظری تحقیق، ابتدا به ارائه زندگینامه و مطالبی حائز نکات مهم در فصل هایی مجزا درباره هر دو شخصیت مبادرت شده است.

به جهت آنکه واژه "گنوسی" و نام بعضی از مکاتب این دیدگاه و مضامین آن در این تحقیق مکرر به کار رفته و می توان آن را یکی از مفاهیم محوری این پایان نامه به شمار آورد، در فصل مبانی نظری تحقیق مطالبی مبسوط برای آشنایی کامل خوانندگان با این دیدگاه ارائه شده است.

در فصل مربوط به ابن سینا، به جهت آنکه عرفان ابن سینا در طی قرون متمادی دستخوش غفلت و بی توجهی بوده و تا عصر حاضر مساله ای بحث انگیز و پرمناقشه، یکی از زیر بخش های اصلی به این موضوع اختصاص یافته و در زیر بخش بعدی ابتدا به معرفی آثار مربوطه، آوردن متن اثر و آنگاه به ایراد مطالبی قابل تأمل برای فهم عمیق و دریافتن صحیح مقصود نویسنده رسائل، اقدام گردیده و در پایان، تحلیل رابطه روح و جسم درباره آن آثار تحت عنوان "مضمون گنوسی آن آثار" تقریر شده است.

در فصل مربوط به مولانا، بررسی رابطه روح و جسم از دیدگاه وی، در دو زیربخش با عنوان های "آراء صریح مولانا" و "آراء غیر صریح مولانا" ارائه شده و به گنوسی بودن هر دو دسته از آراء اشاره گردیده است.

بنابراین پس از آنکه آثار ابن سینا و مولانا جداگانه مورد توصیف و تفسیر گنوسی قرار گرفت و نتیجه مشترکی از این مقایسه به عمل آمد، در بخش نتیجه، به این مهم اقرار شده و به این ترتیب هدف از این تحقیق که بررسی تطبیقی رابطه روح و جسم از دیدگاه آن دو بزرگوار بود، محقق می گردد.

۱- موضوع شناسی تحقیق

۱-۱- پیشینه تحقیق

از آنجا که بخشی از موضوع این تحقیق، تبیین رابطه روح و جسم از دیدگاه عرفانی ابن سینا می باشد و با توجه به اینکه پرداختن به موضوع "روح" و "رابطه روح و جسم" - «نفس» و «رابطه نفس و بدن» در اصطلاح فلسفی - در ارتباط با ابن سینا تنها متوجه آراء صرفاً فلسفی و نه عرفانی وی بوده است. بنابراین از این نظر، برای این بخش از موضوع تحقیق نمی توان هیچ گونه سابقه تاریخی یافت.

لیکن به جهت آنکه کُربن با تألیف کتاب «ابن سینا و تمثیل عرفانی»، نخستین اندیشمندی است که به مقایسه مضامین رسائل شیخ با متون گنوسی پرداخته و موفق به ارائه تفسیری تأویلی - گنوسی، از این رسائل شده است و از آنجایی که دیدگاه گنوسی، چیزی جز گونه ای از تبیین عرفانی درباره روح و جسم و رابطه آن دو نیست، از این نظر کتاب مورد بحث را می توان تنها سابقه و پیشینه تاریخی این بخش از موضوع تحقیق لحاظ کرد. و هم از این نظر است که این اثر کربن و نیز مقاله دکتر علیرضا جلالی با عنوان «ساختار گنوسی قصیده عینیه ابن سینا» اساس و الهامبخش این بخش از کار پژوهشی بوده است.

و اما در خصوص بخش دوم این پژوهش، تنها اثری که سابق بر این، به رشته تحریر در آمده است مقاله دکتر همایون همتی با عنوان «رابطه روح و جسم از دیدگاه مولوی» می باشد.

البته کتاب «میناگر عشق» تألیف دکتر کریم زمانی، از آنجایی که در آن فصلی مبسوط به موضوع "روح" از دیدگاه مولانا اختصاص یافته و این فصل در بر دارنده کلیه آراء صریح مولانا در خصوص روح و رابطه روح و جسم است بدون اشاره به ساختار و مضمون گنوسی این آراء، این اثر مهم هم می تواند یکی از سوابق تاریخی پژوهش حاضر لحاظ شود.

پژوهش حاضر از دو جهت دارای اهمیت است یکی به دلیل پرداختن به موضوع روح، دیگری بدلیل پرداختن به بعد عرفانی اندیشه ابن سینا درباره روح آدمی و مقایسه آن با دیدگاه مولوی.

در خصوص دلیل نخست گفتنی است که انسان همواره در طول تاریخ علاقه مند به مطالعه خود بوده است، انگیزه ای که کنجکاوی انسان را به شناخت «خود» تحریک می کرده است، وجود عوامل پیچیده ای چون روح و نفس می باشد.

هر انسان حقایق و هستی های خارجی را بوسیله ادراکات مختلف و از طریق حواس گوناگون احساس می نماید اما اگر در وجود خویش تامل نماید قهرا به این نکته خواهد رسید که در وجود او حقیقتی است که آن را بی واسطه و به طور مستقیم در می یابد، این حقیقت که منشاء ادراکات و احساسات مختلف است «روح» نام دارد و اساس و پایه ذات و شخصیت انسان همین روح است که تنها خاصیت آن دریافتن است، زیرا آدمی می تواند خود را از قید جسم و علایق جسمانی و همچنین از ادراکات، آزاد سازد ولی نمی تواند خود را از روح خویش دور و مجرد کند، و لحظه ای نمی تواند از آن غافل شود، یا در وجود آن تردید نماید زیرا هم اعمال و ادراکات و هم تمام آثاری که بر وجود او مترتب است همه گواه صادقی است بر وجود روح او.^۱

بهره گیری از تحقیقات و مطالعات و نتیجه گیریهایی که درباره نفس شده است، می تواند برای دو دسته سودمند باشد، نخست آن گروه که آتش و اشتیاق شناخت نفس خویشتن در وجودشان شعله ور شده است، صرف نظر از اینکه موحد باشند یا خیر، گروه دوم علاقمندان به شناخت خداوند زیرا این دسته دست کم طبق تعالیم و روایات اسلامی، تشویق به شناخت نفس خویشتن شده اند و به دیگر سخن طریق معرفت حق تعالی مشروط به شناخت نفس خویشتن اعلام داشته شده است.

به نظر عده ای از اهل علم «انسان هنوز به حقیقت خود معرفت صادق و یقینی نیافته است»^۲، مطلبی را که بنده از این قول استنباط می کنم اقرار به این مهم است که اولاً اکثریت ما انسانها می دانیم که دارای منی هستیم که این «من» مجرد از ماده بوده و همواره با ماست و لحظه ای از آن جدا نیستیم، لیکن غالباً به درد غفلت از این بعد شگرف مبتلا می باشیم و از کنار پاسخ به پرسش های

^۱ - نقی پورزاده ماهانی، ۱۳۸۳، ص ۳

^۲ - همان

مهمی که درباره نفس مطرح است، با مسامحه و بی تفاوتی می گذریم که شاعر این مطلب را بسیار جامع و گویا بیان داشته است:

سالها فکر من این است و همه شب سخنم که چرا غافل از احوال دل خویشتم
از کجا آمده ام آمدنم بهر چه بود به کجا می روم آخر نمایی وطنم

همچنانکه شاعر بیان داشته است، آن سوالهای اساسی عبارتند از:

- غایت وجودی من در این عالم چیست؟

- منزل نهایی من در این حرکت و سفر کجاست؟

ثانیا گروهی که قدر خود را دانسته و در راه شناخت نفس دست به مطالعات جدی زده و کمر همت بسته اند، نمی توان گفت که ما حاصل تلاش آنها همه آن چیزی است که باید بدانیم و همه آن چیزی است که حقیقتا هست. بلکه هر کس در حد وسع خود می تواند در این باره معرفتی را حاصل کند و از آن سخن گوید و چه نیکو گفته است پروردگار عالمیان: «و یسئلونک عن الروح قل الروح من امر ربی و ما اوتیتم من العلم الا قلیلا: ای پیامبر از تو درباره روح سوال خواهند کرد، بگو روح از عالم امر است و به شما جز اندکی از دانش در این باره داده نشده است»^۱

با توجه به مطالبی که ذکر شد، بسیار روشن است که هر تلاشی که باعث شود شناخت بهتر و جامعتری به آن بعد پیچیده انسانی که اگر نگوئیم تمام هستی انسان را تشکیل می دهد، قطعا بخش عمده او را در بر می گیرد، حائز اهمیت و درخور ستایش خواهد بود.

و اما در خصوص دلیل دوم بر اهمیت بحث، واقعیت از این قرار است که ابن سینا به دلایل عدیده غالبا به عنوان فیلسوف و طبیب شناخته شده است و شخصیت عرفانی و آثار عرفانی وی در طی قرون متمادی مورد غفلت یا کم توجهی و گاه مورد انکار و بی مهری قرار گرفته است و در این باره بحث و گفت و گوهای فراوانی شده است. بنابراین پرداختن به هر یک از آثار عرفانی وی و تحلیل و بررسی موضوعاتی که می توان از آن آثار استخراج کرد، از یک سو موجب نشر و معرفی هرچه بیشتر اندیشه عرفانی ابن سینا و آشنایی عمیق تر با نظریات حکمی و فلسفی وی و از سوی

^۱ - سوره اسراء، آیه ۸۵